

dr hab. Aleksandra Pronińska, prof. UP
Katedra Językoznawstwa Włoskiego
Instytut Neofilologii
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Kraków, 11.06.2019

Recenzja
rozprawy doktorskiej Pani mgr Anny Dydy

*Czytelność i zrozumiałość języka medycznego na podstawie tekstów
ulotek do leków w języku włoskim i polskim*

*Leggibilità e comprensibilità del linguaggio medico attraverso i testi
dei foglietti illustrativi in italiano e in polacco*

Uwagi wstępne i struktura rozprawy

Rozprawa doktorska Pani mgr Anny Dydy, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Romana Sosnowskiego, doskonale wpisuje się w nurt badań nad językami specjalistycznymi w perspektywie kontrastywnej włosko-polskiej. Z bogatej typologii tekstów szeroko rozumianego dyskursu medycznego, jako materiał badawczy, Autorka wybrała gatunek o funkcji wybitnie użytkowej, jakim jest ulotka dla pacjenta i poddała go szczegółowej analizie pod kątem przystępności zawartego w nim języka medycznego dla potencjalnego odbiorcy. Ambitnym zamierzeniem naukowym doktorantki jest określenie stopnia trudności języka medycznego ulotki w oparciu o wyszczególnione w tytule dysertacji dwa parametry: czytelności (*leggibilità*) i zrozumiałości (*comprensibilità*).

Cała praca liczy 264 strony. Zasadniczą jej część tworzą trzy główne rozdziały (ponumerowane i szczegółowo podzielone na podrozdziały), zatytułowane kolejno: Ulotka dla pacjenta (*Foglietto illustrativo*, s. 13-79), Czytelność (*Leggibilità*, s. 80-132) i Zrozumiałość (*Comprensibilità*, s. 133-240),

poprzedzone wstępem (*premesse* oraz *introduzione* s. 6-12) i zakończone wnioskami końcowymi (*Conclusioni finali*, s. 241-246) oraz bibliografią (*Riferimenti bibliografici*, s. 247-258). Całość rozprawy uzupełnia aneks ze spisem wybranych norm prawnych odnoszących się do ulotki (*Allegato*, s. 259-260) oraz streszczenia w języku polskim (s. 261-262) i angielskim (s. 263-264).

Struktura pracy w ujęciu całościowym nie budzi zastrzeżeń. Jest logiczna i przejrzysta. Rozprawa rozpoczyna się od wstępu, w którym Autorka wprowadza czytelnika w problematykę i podkreśla jej uniwersalny charakter, uzasadnia wybór przedmiotu badań (ulotki dla pacjenta) i języka (polskiego i włoskiego) oraz przedstawia założenia metodologiczne dotyczące analizy przystępności ulotki (czytelności i zrozumiałości), które realizuje w kolejnych rozdziałach pracy.

W rozdziale pierwszym ulotka dla pacjenta zostaje całościowo i precyzyjnie opisana: najpierw w ujęciu normatywnym, jako dokument, którego zawartość i wygląd są regulowane unijnymi i krajowymi normami prawnymi, a następnie w ujęciu językowym, jako tekst o określonych cechach gatunkowych i zróżnicowanej funkcji komunikacyjnej, charakteryzujący się obecnością słownictwa i struktur typowych dla specjalistycznego języka medycznego. Przedstawiony zostaje korpus badawczy.

W kolejnych dwóch rozdziałach, o charakterze analitycznym, Autorka bada zgromadzone w korpusie włoskie i polskie ulotki dla pacjenta pod kątem stopnia trudności zawartego w nich języka medycznego koncentrując się na kluczowych dla pracy zagadnieniach **czytelności** i **zrozumiałości**. Czytelność tekstu ulotki weryfikuje w rozdziale drugim za pomocą metod analitycznych (wykorzystując dostępne narzędzia informatyczne, tzw. indeksy czytelności tekstu). Zrozumiałość weryfikuje

w rozdziale trzecim w oparciu o wieloaspektową analizę wybranych elementów leksykalnych i morfoskładniowych (utrudniających i ułatwiających rozumienie tekstu).

W odniesieniu do **struktury poszczególnych rozdziałów pracy**, natomiast, proponuję, podczas ponownej redakcji tekstu przed publikacją, przemyśleć wprowadzenie kilku drobnych zmian, które nie rzutują na ogólną wysoką ocenę merytoryczną pracy, ale - w moim odczuciu - mogą wpłynąć na poprawę jej przejrzystości.

Biorąc pod uwagę, że praca ma dość wyraźny, chociaż niezaznaczony strukturalnie, podział na dwie części: (i) teoretyczno-opisową (rozdział pierwszy) i (ii) analityczną (rozdziały drugi i trzeci), proponuję umieszczenie na początku części analitycznej rozdziału wprowadzającego jednocześnie obydwie kluczowe dla pracy zagadnienia (czytelność i zrozumiałość) łącząc treść, która aktualnie znajduje się w podrozdziałach (2.1) oraz częściowo (3.1). Wprowadzony rozdział z wyraźnym rozróżnieniem zakresów znaczeniowych omawianych pojęć pozwoli wyeliminować wrażenie nadrzędności pierwszego z nich (tj. czytelności), stanowiącego tytuł rozdziału drugiego (*Leggibilità*) i pozwoli uniknąć powtórzeń w tekście.

Warto rozważyć również drobne zmiany w strukturze rozdziału trzeciego dotyczące hierarchizacji treści rozdziału 3.2.1, którego struktura nie odzwierciedla zapowiedzianego na stronie 134 pracy trójpodziału terminów specjalistycznych (*tecnicismi specifici*) na terminy specjalistyczne właściwe (*tecnicismi specifici veri e propri*), akronimy (*acronimi*) i eponimy (*eponimi*); aktualny podział strukturalny tego rozdziału może mylnie sugerować czytelnikowi, że terminy specjalistyczne (*tecnicismi specifici*) obejmują wyłącznie akronimy (3.2.1.1) i eponimy (3.2.1.2).

Analogiczną zmianę sugeruję też w strukturze rozdziału 3.2.2, w którym chyba lepiej byłoby wprowadzić na początku kwestię terminów obocznych (*tecnicismi collaterali*) dla obu języków jednocześnie. W konsekwencji treść podrozdziału, który dotyczy języka polskiego (3.3.1), zweryfikowana pod kątem terminu, pojęcia i zjawiska, byłaby umieszczona wcześniej (razem z omówieniem problematyki dotyczącej *tecnicismi collaterali* dla języka włoskiego). Aktualny układ może sugerować, że podrozdział poświęcony terminom obocznym w języku polskim (3.3.1) jest strukturalnie przyporządkowany do wniosków (3.3 *Considerazioni conclusive*).

W zakresie struktury poszczególnych rozdziałów sugerowałabym uwagę dotyczącą wniosków częściowych. Konsekwentnie stosowana zasada wprowadzania wniosków po rozdziałach analitycznych jest logiczna w przypadku wniosków do rozdziału drugiego oraz wniosków do rozdziału trzeciego (obecnie umieszczonych odpowiednio w podrozdziale 2.3.6 dla rozdziału drugiego oraz 3.4.4 dla rozdziału trzeciego). Zastrzeżenia budzi wyodrębniony strukturalnie rozdział zawierający wnioski dla terminów obocznych (3.3. *Considerazioni conclusive*, s. 207), szczególnie, że układ hierarchiczny (3.3) wskazywałby raczej na odniesienie do całego rozdziału trzeciego (a nie tylko do terminów obocznych, które są ujęte jako 3.2.2. *Tecnicismi collaterali*, s. 163).

Ocena poszczególnych części rozprawy

W pierwszym rozdziale pracy na uwagę zasługuje umiejętne połączenie zagadnień teoretycznych z elementami o charakterze opisowym i badawczym, dzięki któremu Autorka czyni dwie cenne obserwacje.

Pierwsza z nich dotyczy odniesień do interesującej ją kwestii przystępności ulotki dla pacjenta w obowiązujących uregulowaniach

prawnych. Wnikliwa analiza unijnych i krajowych przepisów potwierdziła, że w kręgu zainteresowania ustawodawcy znajdują się obydwie zagadnienia będące przedmiotem pracy, tj. zarówno czytelność ulotki, jak i jej zrozumiałość, a nie - jak można by przypuszczać - tylko jej czytelność (s. 23-24).

Druga obserwacja prowadzi do sformułowania pierwszych wniosków porównawczych dotyczących włoskich i polskich ulotek już w pierwszym rozdziale pracy. Starannie wyselekcjonowane informacje dotyczące uregulowań prawnych w zakresie ulotki dla pacjenta w połączeniu z analizą układu i stylu akapitów w polskich i włoskich ulotkach doprowadziły Autorkę do interesujących konkluzji o charakterze kontrastowym, polegających na ustaleniu - istotnej z punktu widzenia formalnego i praktycznego - różnicy dotyczącej znajdujących się w obiegu modeli włoskich i polskich ulotek. Autorka stwierdziła funkcjonowanie jednego, ujednoliconego („unijnego”) modelu ulotki w Polsce i dwóch wariantów ulotek we Włoszech (zależnie od typu procedury dopuszczającej lek do obrotu).

Ze względu na znormalizowany, ale niejednorodny i wielofunkcyjny charakter badanego dokumentu, aby dokonać analizy gatunkowej, Autorka ponownie łączy perspektywy badawcze i odnosi się do obowiązujących norm prawnych określających obligatoryjne elementy składowe ulotki (art. 59 dyrektywy 2001/83/WE) oraz do klasyfikacji typologicznych tekstu (i dyskursu) w oparciu o propozycje uznanych językoznawców (Werlich, Sabatini, Loffler-Laurian, Sobrero, Zmarzer). W konsekwencji obranej strategii badawczej ulotka została poddana analizie z uwzględnieniem osobno każdej z siedmiu obligatoryjnych części składowych, przy czym punktem wyjścia dla klasyfikacji typologicznej tekstu ulotki są szczegółowe ustalenia dotyczące nazwy

gatunkowej dokumentu (*foglio illustrativo* / *ulotka informacyjna*) z uwzględnieniem wariantów i form potocznie używanych (*bugiardino*).

W ostatniej części pierwszego rozdziału przedstawiony został korpus pracy, na który składa się łącznie 100 ulotek (50 włoskich i 50 polskich). Pytania natury praktycznej i metodologicznej nasuwają się w kontekście wprowadzonych przez Autorkę niektórych pozajęzykowych kryteriów selekcji polskich i włoskich ulotek, np. czy, a jeśli tak, to w jaki sposób różnorodność firm farmaceutycznych (s.70) i substancji czynnej (s.70) wpływają na reprezentatywność korpusu i wyniki badań? Zastosowane przy doborze korpusu kryterium rozróżnienia leków wymagających recepty (Rp/Op) i wydawanych bez recepty (OTC) jest oczywiste i nie budzi zastrzeżeń, które nasuwają się przy dodatkowym kryterium dotyczącym kategorii włoskich leków OTC (SOP/OTC). Czy faktycznie ma ono istotne znaczenie badawcze zważywszy na kontrastywny charakter pracy?

Na wysoką ocenę niewątpliwie zasługuje drugi rozdział pracy, w którym Autorka weryfikuje czytelność zgromadzonych w korpusie ulotek za pomocą metod analitycznych. Wobec braku możliwości bezpośredniego porównania ulotek włoskich i polskich Doktorantka przeprowadza analizę w dwóch, a nawet trzech etapach. W pierwszym ulotki włoskie i polskie, równolegle, ale osobno dla każdego języka, poddaje analizie czytelności wykorzystując w obu wypadkach tzw. indeks mgły (Fog). W drugim etapie analizuje ulotki włoskie za pomocą indeksu Gulpease, natomiast polskie za pomocą aplikacji Jasnopis (wg. indeksu Walerego Pisarka). Ostateczny wynik jest rezultatem porównania wskaźników czytelności Gulpease/Fog dla włoskiego i Jasnopis/Fog dla polskiego. Uzyskane tą metodą wyniki badawcze są wiarygodne i precyzyjne a zastosowana strategia badawcza w pełni potwierdza umiejętności analityczne i badawcze Doktorantki.

Dla poprawienia czytelności pracy proponuję przeanalizowanie układu i treści tabel w rozdziale drugim. W tabeli 14 na stronie 104-105 (i w kolejnych tabelach) sugeruję zmianę układu elementów składowych polegającą na wprowadzeniu ich według kolejności wyników (tj. według malejącej lub wzrastającej wielkości wskaźnika czytelności). Sugerowałabym również uproszczenie tabel poprzez wyeliminowanie środkowej kolumny określonej jako „tipo di prescrizione”, ponieważ informacja o typie leku (Op lub OTC) znajduje się w nagłówku tabeli (pozostawiając ją tylko w przypadku zestawień dotyczących obu typów leków). Ponadto w tabeli 19 i 20 trzeba zmienić omyłkową treść nagłówka na zgodną z podpisem pod tabelą.

Niedoskonałości czy - jak pisze sama Autorka - ograniczenia metod analitycznych w przypadku tekstów specjalistycznych (s. 131-132), sprawiły, że - omawiając zagadnienie czytelności ulotki - w rozdziale trzecim, Doktorantka sięga do tradycyjnej metodologii językoznawczej. Rezygnuje z alternatywnych metod empirycznych i konsekwentnie realizuje przyjętą strategię badawczą ukierunkowaną na analizę tekstu ulotki. Wybór metody badawczej jest w pełni przemyślany, co jednoznacznie potwierdza przypis 87 na stronie 133, którego treść (uzasadnienie wyboru metodologii językoznawczej i rezygnacji z metod empirycznych) powinna jednak znaleźć się w tekście głównym rozprawy.

W oparciu o starannie wyselekcjonowane opracowania językoznawcze Autorka wyznacza typowe dla języków specjalistycznych elementy (leksykalne i morfoskładniowe) utrudniające i ułatwiające rozumienie tekstu. W tej części pracy korpus badawczy służy przede wszystkim jako egzemplifikacja omawianych zagadnień.

Metoda opisu i analizy przedstawianych zagadnień jest spójna, konsekwentna i nie budzi większych zastrzeżeń. W przypadku analizy

terminów specjalistycznych, uściślenia wymagają informacje odnoszące się do zakresu znaczeniowego akronimu w kontekście definicji przytoczonej na stronie 143 (za Gualdo/Telve 2011) i uznania włoskich terminów *acronimo* i *sigla* za synonimy na stronie 145. Ponadto, przy definiowaniu terminów obocznych (*tecnicismi collaterali*) wskazane byłoby wyeliminowanie powtórzeń treści ze stron 63, 137 i 163. W części poświęconej analizie usytuowania akronimów i eponimów w ulotce (odpowiednio na stronach 148 i 158) warto zwrócić uwagę na fakt, że sama forma nie przekłada się w sposób bezpośredni na miejsce tych terminów w ulotce, które jest ściśle uzależnione od kryterium semantycznego.

Recenzowana praca opiera się na bogatej literaturze przedmiotu. Obszerna i starannie opracowana bibliografia (ok. 170 pozycji) świadczy o dużym odczytaniu Doktorantki. Wiele z przywołanych pozycji ukazało się w ostatnich latach. Nie znalazłam natomiast jednej z najnowszych (jeśli nie najnowszej) publikacji dotyczącej dyskursu medycznego z 2018 roku, tj. *Il parlar chiaro nella comunicazione medica* (F. Orletti, R. Iovino). Ze względu na zbieżność poruszanej problematyki godny polecenia jest przede wszystkim rozdział czwarty zatytułowany *Leggibilità dei foglietti illustrativi di farmaci senza prescrizione* (s. 61-94).

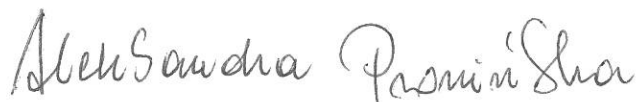
Od strony formalnej rozprawa jest napisana poprawnym językiem. Rezygnuję z wyszczególniania pojedynczych potknięć językowych i uchybień edytorskich, w szczególności braku konsekwencji we wprowadzaniu skrótów (dla przykładu na stronie 138 pojawia się zapowiedź skrótu TS dla *tecnicismi specifici* „(d’ora in poi chiamati TS)”, podczas gdy w całej pracy stosowany jest wyłącznie rozwinięty termin), ponieważ nie wpływają one na treść i ogólną ocenę pracy. Zauważone błędy, razem z uwagami o charakterze uzupełniającym, zaznaczałam na bieżąco na swoim egzemplarzu, który chętnie udostępnię Doktorantce.

Konkluzja

Recenzowana praca prezentuje wysoki poziom merytoryczny. Jest spójna i dobrze przemyślana. Potwierdza dobre przygotowanie Doktorantki do pracy naukowej.

Z pełnym przekonaniem stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Anny Dydy pt. *Czytelność i zrozumiałość języka medycznego na podstawie tekstów ulotek do leków w języku włoskim i polskim* spełnia wszystkie określone w ustawie wymogi stawiane pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie rekomenduję wydanie rozprawy w formie monografii i wnioskuję o wyróżnienie dysertacji.

dr hab. Aleksandra Pronińska, prof. UP